

УДК 378.4.016:37:159.9.018.2

РЕФЛЕКСИВНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Лариса Ковальчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

На підставі аналізу психолого-педагогічних джерел теоретично осмислено підходи до трактування сутності рефлексії. Розкрито рефлексивні механізми (самопізнання, самовизначення, самооцінювання, самоаналіз, самопрезентацію тощо) формування культури професійного мислення майбутніх педагогів. Визначено педагогічні умови рефлексивного навчання майбутніх педагогів у процесі вивчення педагогічних дисциплін у класичному університеті.

Ключові слова: культура професійного мислення, рефлексія, педагогічна рефлексія, рефлексивна діяльність, рефлексивне навчання.

Знання – сила, а
знання самого себе –
найбільша сила

К. Роджерс

Постановка проблеми. З того моменту, коли молодий учитель вперше заходить у клас, і до виходу на пенсію він постійно залежить від інших у своїх намаганнях дати відповідь на запитання: “Як у мене йдуть справи?”. Акцентуючи на цьому, К. Роджерс зазначає, що “локус контролю завжди зовнішній, а не внутрішній”. Учений слушно зауважує: “Щоб вирости в повноцінного професіонала, людина повинна мати певну ступінь незалежності. Постійна залежність від того, що скажуть інші про твою поведінку, перешкоджає індивідуальному зростанню і зумовлює залежність, яка шкодить професіоналізму як такому. Важливі й довготривалі зміни відбуваються тоді, коли ми в пошуках відповідей заглядаємо всередину самих себе” [15, с. 188]. У такому розумінні йдеться про роль рефлексії у професійному становленні педагога, підвищенні професійної майстерності на різних етапах педагогічної діяльності.

Обґрунтовуючи роль рефлексії, М. Савчин і М. Студент чітко наголошують на тому, що у процесі здійснення професійної діяльності особливого значення набувають рефлексивні механізми, які діють під час утворення основних і допоміжних цілей, уточнення, попереднього оцінювання цілей і засобів для їх досягнення, реалізації, перевірки адекватності результатів, корекції та оцінювання кінцевих результатів [16, с. 137]. Як продовження цієї

думки вчені стверджують, що рефлексія бере участь у переосмисленні особистісних цілей, мотивів, ціннісних орієнтацій, прагнень, уточненні прагнень, оціненні можливостей тощо. Завдяки функціонуванню рефлексивних механізмів фахівець має змогу не лише зрозуміти та проаналізувати суб'єктні основи власної діяльності, а й зорієнтувати інших осіб у їх цілях, мотивах, прагненнях тощо. Завдяки рефлексії людина здатна оцінювати діяльність із погляду перспектив успіху, корегувати її з урахуванням різних норм, відчувати себе відповідальною за можливі результати, передбачати її наслідки для себе та оточуючих [16, с. 137–138].

Водночас варто зауважити, що аналіз наукових праць та проведені нами дослідження засвідчує, що труднощі молодих педагогів часто пов'язані з недостатнім розвитком у них професійної рефлексії як в оціненні власної діяльності, так і в діагностуванні динаміки особистісного розвитку тих, кого вони навчають. У контексті розв'язання цієї проблеми особливої значущості для нашого наукового пошуку набувають психолого-педагогічні дослідження, які проводилися за такими **напрямами**:

- *вивчення сутності рефлексії* (А. Бізяєва, Т. Давиденко, В. Сластьонін);
- *обґрунтування видів, ознак і функцій рефлексії* (В. Зарецький, К. Роджерс, Т. Семенов, А. Холмогорова та ін.);
- *пояснення механізмів рефлексії* (М. Алексєєв, К. Роджерс, І. Семенов, М. Савчин, М. Студент, А. Тюков та ін.);
- *формування готовності до професійної рефлексії* (І. Бессонова, Л. Ведернікова, В. Метасєва, Н. Пов'якель, С. Степанов, О. Поліщук та ін.);
- *рефлексивний аналіз педагогічної діяльності* (О. Бережнова, І. Зязюн, Ю. Кулюткін, О. Маркова, К. Роджерс, Г. Сухобська, В. Чайка та ін.);
- *становлення рефлексивної культури майбутніх педагогів* (В. Гриньова, Г. Дехтяр, О. Корецька та ін.);
- *з'ясування рефлексивної самоорганізації педагогічного мислення* (Дж. Гілфорд, О. Конопкін, Ю. Кулюткін, Ю. Міславський, Г. Нагорна та ін.);
- *формування культури мислення* (О. Беляєва, О. Булінін, О. Марченко, Л. Турішева, О. Халабузар та ін.).

Аналіз цих та інших досліджень засвідчує, що сьогодні недостатньо вивченими залишаються важливі аспекти порушеної проблеми, зокрема осмислення рефлексивних механізмів формування культури професійного мислення майбутніх педагогів.

Метою нашого дослідження є теоретичне осмислення сутності рефлексії та виявлення педагогічних умов рефлексивного навчання майбутніх

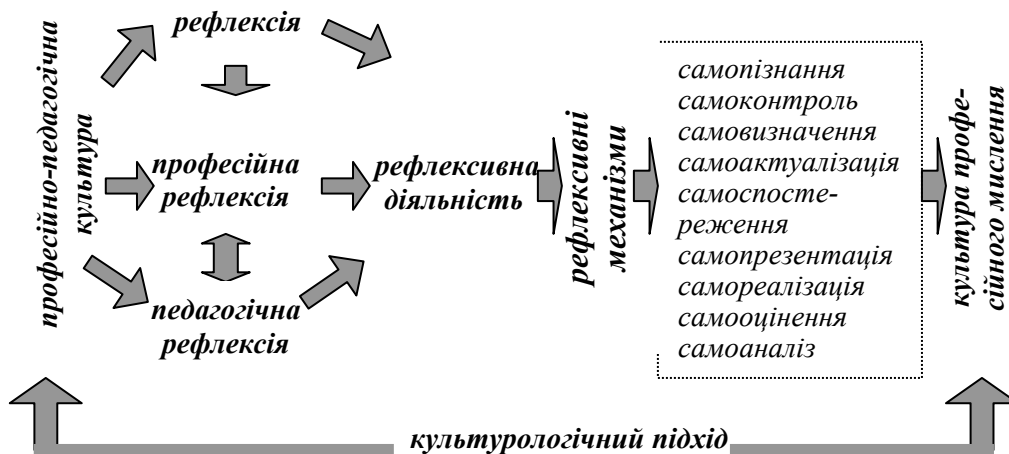
педагогів у процесі вивчення педагогічних дисциплін у класичному університеті.

Відповідно до мети визначено *головні завдання* дослідження:

- проаналізувати підходи до трактування сутності рефлексії та інших ключових понять дослідження;
- виявити рефлексивні механізми формування культури професійного мислення майбутніх педагогів;
- визначити педагогічні умови рефлексивного навчання студентів під час вивчення педагогічних дисциплін у класичному університеті.

Зв'язок роботи із науковими програмами і практичними завданнями визначається розробленням низки питань теми “Філософсько-методологічні, соціально-педагогічні та організаційно-дидактичні засади підготовки сучасних фахівців в системі вищої школи” відповідно до науково-дослідної тематики кафедри загальної і соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка та кафедри педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (тема “Теоретико-методичні основи професійної підготовки фахівців в умовах реалізації ідей Болонської угоди”).

Результати дослідження. Розглядаючи проблему формування культури професійного мислення майбутніх педагогів на засадах комплексу *методологічних підходів* (аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного, культурологічного, синергетичного, системного та ін.), проаналізуємо категоріальну сутність рефлексії у взаємозв'язку з такими поняттями:

Аналіз філософських, психологічних, соціологічних, педагогічних та інших літературних джерел за темою наукового пошуку засвідчує, що одне з вагомих місць у дослідженнях посідає рефлексія в контексті різноманітних видів діяльності (навчальній, професійній, спортивній тощо).

Вперше це поняття ввів у науковий обіг Р. Декарт, який тлумачив *рефлексію* як здатність людини зосереджуватися на змісті своїх думок, абстрагуючись від усього навколишнього [14, с. 348]. Сьогодні цей феномен став предметом дослідження аксіології, культурології, педагогіки, психології, соціології, філософії та інших людинознавчих наук, де простежуються різні підходи до трактування її сутності.

У філософській енциклопедичній літературі *рефлексію* (лат. *reflexio* — повернення назад) визначають як:

- процес осмислення чогось за допомогою вивчення і порівняння [20, с. 394];
- діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини;
- форму теоретичної діяльності суспільно розвиненої людини, спрямовану нею на осмислення своїх власних дій і переконань [19, с. 311].

Важливо розглянути підходи науковців до тлумачення сутності цього поняття як прояву внутрішньої активності людини. Зокрема, П. Тейяр де Шарден у праці “Феномен людини” трактує *рефлексію* як набуту свідомістю здатність зосереджуватися на собі й оволодівати собою як предметом, що характеризується своєю специфічною стійкістю і своїм специфічним значенням, — здатністю не просто пізнавати, а пізнавати самого себе; не просто знати, а знати, що знаєш [18, с. 136].

У науковій психологічній довідковій літературі *рефлексію* визначають як:

- самоаналіз, осмислення, оцінення передумов, умов і перебігу власної діяльності, внутрішнього життя (самопізнання, переосмислення й перевірка людиною власної думки про себе, про інших людей і про те, що думають про неї інші люди, як її оцінюють і як до неї ставляться) [8, с. 348];
- розумовий розвиток, спрямований на пізнання людиною самої себе: поведінки, дій і вчинків, психічних станів, почуттів, здібностей, характеру та інших властивостей особистості [13, с. 348];
- самопізнання у вигляді роздумів над власними переживаннями, відчуттями і думками [3, с. 394].

У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу трактування аналізованого поняття з погляду мисленнєвої діяльності людини. Зокрема, *рефлексія* (за В. Метаєвою) є формою мислення, процедурою, що

відбувається після усвідомлення суб'єктом своїх професійних труднощів і охоплює аналіз власної діяльності, критичне ставлення до неї і пошук нової норми, яка дає змогу вийти з труднощів [12, с. 46]. М. Савчин, М. Студент сутність цього феномена розкривають ширше, відповідно до засад діяльнісного та системного підходів. Вони вважають, що **рефлексія** — один з основних психологічних механізмів, що забезпечує функціонування внутрішнього плану предметної діяльності (мислення, пам'ять, сприймання, прогноз, контроль тощо), *система*, що саморегулюється і охоплює такі моменти діяльності, як зіставлення її умов і цілей, виявлення наявних у ситуації та досвіді суб'єкта засобів перетворення об'єкта праці, визначення їх достатності (або недостатності) для досягнення мети, вироблення поетапної стратегії і тактики, врахування та обробку зворотної інформації, що свідчить про міру адекватності цілям кожного етапу розв'язання професійного завдання [16, с. 138].

У соціології **рефлексію** (лат. *reflexio* — відображення) пояснюють як:

- розмірковування, наповнене сумнівами, суперечностями, аналізом власного психічного стану;
- принцип людського мислення, який спрямовує його на осмислення і усвідомлення власних форм і передумов [17, с. 240].

Для нашого наукового пошуку значний інтерес викликають наукові педагогічні дослідження рефлексії в контексті цілісної педагогічної діяльності та підготовки до неї, здійснення мисленнєвої діяльності, формування культури професійного мислення майбутніх педагогів. Аналіз літературних джерел засвідчує, що у педагогіці окреслену проблему розглядають з позиції професійної діяльності педагога та навчально-пізнавальної діяльності його вихованців.

Наприклад, у посібнику “Педагогіка” **рефлексію** розглядають як аналіз педагогом власних дій і станів. Водночас автори зазначають, що це не просто знання чи розуміння суб'єктом власної педагогічної діяльності, але й з'ясування того, наскільки і як інші знають і розуміють “рефлексуючого”, його особистісні особливості, емоційні реакції та когнітивні уявлення [13, с. 47]. **Рефлексія** (за І. Гузенком) — це розумовий процес критичного мислення і аналізу інформації, яку вивчають [6, с. 6].

Рефлексія пов'язана з діяльністю. Стосовно типу діяльності виділяють *пізнавальну* і *педагогічну* рефлексію [7, с. 29]. Процес пізнання педагогом самого себе як професіонала, свого внутрішнього світу, аналіз власних думок і переживань у зв'язку з професійно-педагогічною діяльністю, роздуми про самого себе як особистість, усвідомлення того, як його сприймають і оцінюють учні, колеги й інші люди, називають **рефлексією вчителя** [8, с. 349]. Крім цього поняття, на позначення аналізованого феномена дослідники використовують низку інших термінів (“педагогічна рефлексія”,

“професійна рефлексія педагога”, “педагогічна рефлексивність”, “рефлексивна діяльність”, “рефлексивна культура” тощо). Зокрема, А. Маркова, досліджуючи психологічні аспекти професіоналізму вчителя, обґрунтовує сутність педагогічної рефлексії. На її думку, **педагогічна рефлексія** — це зверненість свідомості вчителя на самого себе, взяття до уваги вчителем уявлень учня про свою діяльність, про те, як учитель розуміє діяльність школяра. Дослідниця вважає, що педагогічна рефлексія є самостійним звертанням учителя до самоаналізу [11, с. 19].

Значний інтерес у дослідженні культури професійного мислення майбутніх педагогів викликає підхід до пояснення сутності педагогічної рефлексії А. Бізяєвої. **Педагогічну рефлексію** вона визначає як процес мисленнєвого (випереджувального або ретроспективного) аналізу якоїсь проблеми, в результаті чого виникає особистісне забарвлене осмислення її сутності і нові перспективи її розв’язання [2, с. 23]. Вчена вважає, що педагогічну рефлексію характеризують такі **головні ознаки**:

- глибина, проблемність і критичність мислення;
- відкритість, готовність до діалогу, толерантність до чужої думки, чутливість до іншої людини;
- гнучкість у пошуку альтернативних підходів до вирішення проблеми;
- варіативність і пластичність у комунікативних стратегіях, особисте залучення до діяльності, прийняття відповідальності за вибір рішення [2, с. 54].

Педагогічна рефлексія є особливим видом професійної рефлексії вчителя загальноосвітньої школи, викладача вищого навчального закладу тощо. На підставі теоретичного аналізу М. Савчин і М. Студент з’ясували, що здатність до професійної рефлексії є інтегративним утворенням, що містить такі **складові**:

- 1) *інтелектуальну* як ядро рефлексії (відповідні розумові операції);
- 2) *екзистенційно-практичну* (наявність у професійному досвіді людини багажу рефлексивно-перцептивних знань і вмінь: уявлення про власне “Я” як суб’єкта діяльності (самооцінка, рівень домагань, соціальні очікування, прийоми самосприйняття, самоосмислення тощо);
- 3) *спонукальну* (потреби професійної самореалізації та саморозвитку) [15, с. 144].

Здатність до педагогічної рефлексії, на нашу думку, виявляється через рефлексивну діяльність як особливий вид педагогічної діяльності. Під **рефлексивною діяльністю** (за О. Бережновою) розуміють умову саморозвитку, *показник* особистісних і професійних цінностей та смислів, що відображають індивідуальний досвід вивчення змісту професійної сфери і

систему способів самоаналізу, самопрогнозування, самоконтролю, самооцінки та свободи вибору засобів досягнення результатів. Вона охоплює обмін рефлексивним досвідом викладача і студента, прийняття протилежних поглядів у суперечливих ситуаціях, пошук джерела нового знання, необхідного для вирішення ситуації, розкриває статусно-рольові (“*Я-реальний*”, “*Я-ідеальний*”) і професійно-особистісні риси суб’єктів рефлексії [1, с. 78]. Отже, рефлексія є показником суб’єктності педагога в процесі професійної діяльності, необхідною умовою його саморозвитку.

Зауважимо, що взаємодія суб’єктів педагогічного процесу підпорядкована закономірностям, притаманним системі “людина – людина”. З огляду на це, рефлексивна діяльність майбутнього педагога пов’язана з культурою професійного мислення. В обґрунтуванні такої думки ми виходимо з підходів дослідників до визначення сфер та механізмів існування рефлексії.

До *сфер* існування рефлексії вчені відносять *мислення, діяльність, комунікацію і кооперацію, самосвідомість* [16, с. 140–144]. Проте теоретичне осмислення рефлексії дає підстави зробити висновок, що у визначенні механізмів, як і трактуванні її сутності, простежуються різні підходи. М. Савчин, М. Студент виділяють *типи рефлексивних механізмів*, до яких відносять *контрольно-оцінний та конструктивно-креативний* [16]. Інші дослідники виокремлюють *механізми рефлексивної діяльності*. Зокрема, В. Метаєва до основних механізмів рефлексивної діяльності відносить механізм *пізнання* і механізм *розвитку* [12], Г. Дегтяр – *фіксацію, проблематизацію, самовизначення, самооцінку, мотивацію* [7], Л. Ведернікова, І. Бессонова – *самопізнання, самовизначення, самооцінення, самоаналіз, самопрограмування* [4].

У контексті дослідження проблеми за окресленою темою зазначимо, що нас цікавить рефлексія у сфері професійного мислення. Цінним з цього погляду є твердження М. Савчина і М. Студента про те, що рефлексивні механізми у досліджуваній сфері ґрунтуються на усвідомленні базових цілей діяльності, узагальненої теорії професійної діяльності, її основних технологій, вмінні будувати моделі та схеми досягнення цілей, робити припущення на підставі узагальнення, конкретизації, порівняння [16, с. 142].

Визнаючи рефлексію одним з основних психологічних механізмів, науковці обстоюють думку, що рефлексивні механізми сприяють високому ступеню усвідомлення цілей та дій, себе (як професіонала) та інших людей у процесі взаємодії та співпраці з ними [16, с. 141]. Роль рефлексивних механізмів у професійній діяльності дослідники вбачають в усвідомленні та зіставленні власних індивідуальних якостей, реальних можливостей із зовнішніми вимогами (професійні обов’язки, очікування оточуючих, ситуативна специфіка тощо) [16, с. 142].

У з'ясуванні сутності рефлексивних механізмів формування культури професійного мислення майбутніх педагогів значний інтерес для нашого дослідження становлять міркування І. Гузенка. Вчений вважає, що рефлексія мисленнєвої діяльності дає подвійне тлумачення сутності мислення: те, про що думає суб'єкт, супроводжується мисленнєвою оцінкою того, як він думає, і, як наслідок, здійснюється співставлення своєї оцінки з нормами моралі і поведінки. Слушним, на наш погляд, є твердження дослідника про те, що подвійне дзеркальне відображення процесу мислення — великий дар природи, що дає змогу формувати у студента розуміння власного процесу мисленнєвої діяльності, оцінювати його і практично виробляти вміння нести відповідальність за свої професійні дії [6, с. 7].

Отже, проведене дослідження засвідчує, що рефлексія є специфічною формою теоретичної і практичної діяльності педагога, спрямованої на осмислення своїх дій, дій інших суб'єктів педагогічного процесу. Здатність до педагогічної рефлексії виявляється в складних процесах саморозуміння і розуміння інших, самооцінювання та оцінювання інших, самосприйняття і сприйняття інших, самоінтерпретації і інтерпретації інших тощо. Це спонукає педагога до аналітичного осмислення й творчого ставлення до своєї професійної діяльності у взаємозв'язку з діяльністю інших (учнів, студентів, колег по праці та ін.). У такому сенсі йдеться про прояв рефлексивних механізмів, що відіграють важливу роль у педагогічній діяльності.

Предметом нашого наукового пошуку є дослідження культури професійного мислення майбутніх педагогів. Під **культурою професійного мислення педагога** ми розуміємо *інтегроване утворення, яке характеризує індивідуальні особливості його мислення, рівень мисленнєвої діяльності, ступінь розвитку різновидів і властивостей мислення, мистецтво оперування формами мислення та застосовування мисленнєвих операцій, і є показником сформованості професійної культури педагога, його здатності пізнавати та перетворювати явища педагогічної дійсності*.

Культура професійного мислення педагога різнопланова, багатогранна, динамічна. Її специфічним проявом є формування певного образу мислення педагога, культури почуттів, спілкування, мовлення, поведінки тощо. Культуру професійного мислення педагога пропонуємо розглядати у таких **аспектах**:

- 1) як *результат* діяльності, її *продукт* (сформованість цілісної системи професійних знань, умінь, навичок, установок, ціннісних орієнтацій, сукупності компетенцій педагога; розвинутість теоретичного, практичного, аналітичного, критичного, словесно-логічного, творчого та інших видів мислення; вміння оперувати поняттями, правильно вибудовувати систему суджень і умовиводів тощо);

2) як *якість* (досягнення певного рівня професіоналізму, освіченості, вихованості; духовне багатство вчителя; витонченість, вишуканість, точність, краса, логічність висловлюваної думки; гнучкість, оперативність, критичність, креативність мислення тощо).

Рефлексивне навчання передбачає оволодіння студентами досвідом власної оцінки мисленнєвих і поведінкових процесів [6, с. 6]. Під час такого навчання визначальними для формування культури професійного мислення майбутніх педагогів, на нашу думку, є такі *рефлексивні механізми*:

- *самопізнання* — вивчення своєї внутрішньої сутності в процесі суспільної діяльності, пізнання самого себе [8, с. 366] (пізнання майбутнім педагогом себе забезпечує адекватне уявлення про себе, свій особистісний і професійний потенціал, осмислення власної життєвої позиції, сприяє формуванню образу “Я – педагог”);
- *самоактуалізація* — прагнення людини до найповнішого виявлення і розвитку своїх можливостей [14, с. 311] (виявляється в реалізації потреби майбутнього педагога у самовдосконаленні, його бажанні стати таким, яким він хоче бути);
- *самовизначення* — процес і результат свідомого вибору особистістю власної позиції, цілей і засобів самореалізації в конкретних умовах життя [4, с. 61] (цей рефлексивний механізм формує мотиваційно-ціннісні установки майбутнього педагога, його позитивну професійну “Я-концепцію”);
- *самоконтроль* — один з проявів свідомого регулювання людиною власної поведінки і діяльності з метою забезпечення відповідності їхніх результатів поставленим цілям, визначеним вимогам, правилам, зразкам [8, с. 358] (завдяки дії цього рефлексивного механізму майбутній педагог може уникати помилок у вирішенні різноманітних педагогічних ситуацій);
- *самопостереження* — сприйняття свого внутрішнього світу, змісту своїх психічних процесів, переживань, виявлення особистісних рис, простеження за їхніми змінами [8, с. 360] (цей рефлексивний механізм пов’язаний із самоконтролем і забезпечує становлення самосвідомості особистості майбутнього педагога, осмислення набутого досвіду професійної діяльності);
- *самопрезентація (самопредставлення)* — процес цілеспрямованого спілкування вчителя й учнів, під час якого вчитель “подає себе” (виявляє свої сильні сторони: знання, вміння, навички, демонструє свої здібності та ін.) таким чином, щоб викликати в учнів інтерес [5, с. 396];
- *самооцінювання* — вияв оцінювання людини до себе [5, с. 396] (розвиває критичне мислення майбутнього педагога, що виявляється

в оцінному судженні майбутнього педагога про розвиток його педагогічних здібностей, досягнутий рівень культури професійного мислення, професійної компетентності, сформованість особистісного і професійного іміджу, відповідність певному ідеалу педагога тощо);

- *самоаналіз* – процес аналізування людиною власних вчинків, переживань [3, с. 406] (розвиває аналітичне мислення майбутнього педагога, що дає змогу простежити причинно-наслідкові зв'язки власних успіхів і невдач, виявляти і долати труднощі у процесі підготовки до професійної діяльності, корегувати свою пізнавальну діяльність, мовленнєву культуру тощо);
- *самореалізація* — реалізація активності людини у значущих для неї сферах життєдіяльності і взаємовідносин [4, с. 62] (відображає траєкторію саморозвитку майбутнього педагога, що виявляється в його прагненні якомога повніше розкрити свій творчий потенціал у професійній діяльності тощо).

Щодо впливу рефлексивного чинника на формування культури професійного мислення майбутніх педагогів слушною для нашого дослідження є думка М. Савчина, М. Студента, які акцентують на тому, що саме завдяки дії рефлексивних механізмів фахівець стає здатним розгорнути свою професійну діяльність як цілісну систему, а не обмежується лише окремими напрямками роботи. При цьому професійна діяльність зі стихійно-авральної перетворюється у планову. Рефлексивні механізми у сфері професійного мислення тісно пов'язані з *плануванням* (умінням організовувати свою діяльність відповідно до цілей) та *антиципацією* (передбаченням та прогнозуванням, що забезпечує продуктивність вирішення завдань) [16, с. 142]. Отож, організовуючи рефлексивне навчання у процесі професійно-педагогічної підготовки студентів, важливо зважати на те, що розглянуті рефлексивні механізми є взаємопов'язаними і доповнюють один одного.

У процесі дослідження проблеми ми визначили **педагогічні умови** рефлексивного навчання студентів під час вивчення педагогічних дисциплін у класичному університеті:

- 1) чітке цілепокладання;
- 2) відбір змісту навчального матеріалу, що забезпечує ґрунтовне теоретичне осмислення сутності і значення особистісної та професійної рефлексії;
- 3) моделювання на рефлексивній основі культурно-освітнього середовища під час семінарських і практичних занять;
- 4) моделювання на рефлексивній основі самостійної роботи студентів;
- 5) врахування дії рефлексивних механізмів під час педагогічної практики;

б) співпраця профільних кафедр університету тощо.

Теоретичні і методичні засади формування культури професійного мислення на рефлексивній основі під час вивчення педагогічних дисциплін відображено в укладених нами навчальних посібниках [9; 10].

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що проведене нами теоретичне осмислення рефлексивних механізмів формування культури професійного мислення майбутніх педагогів не вичерпує всіх аспектів цієї важливої теми.

Перспективою подальших досліджень розглядаємо застосування рефлексивних методик, презентацію та експериментальну перевірку моделі рефлексивного навчання у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

-
1. *Бережнова О. В.* Рефлексивная деятельность как педагогическое условие саморазвития студентов вуза: Монография. – Ростов н/Д: Изд-во ПИ ЮФУ, 2008. – 176 с.
 2. *Бизяева А. А.* Психология думающего учителя: Педагогическая рефлексия. – Псков: ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. – 216 с.
 3. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544 с.
 4. *Ведерникова Л. В., Бессонова И. Г.* Управление профессиональной рефлексией педагога: учеб. пособие. – Ишим: Изд-во ИГПИ им. П. П. Ершова, 2007. – 100 с.
 5. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
 6. *Гузенко И. Г.* Педагогика рефлексивной праксеологии: монография. – Липецк: Изд-во ЛГПУ, 2009. – 304 с.
 7. *Дегтяр Г. О.* Формування рефлексивної культури студентів педагогічних університетів: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Х., 2005. – 182 с.
 8. *Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А.* Психологический словарь-справочник. – М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2001. – 576 с.
 9. *Ковальчук Л. О.* Основи педагогічної майстерності: Навч. посіб. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 608 с.
 10. *Ковальчук Л. О.* Практикум з педагогіки: Навч. посіб. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 253 с.
 11. *Маркова А. К.* Психология профессионализма. – М.: Межд. гум. фонд “Знание”, 1996. – 309.
 12. *Метаева В. А.* Развитие профессиональной рефлексии в последипломном образовании: методология, теория, практика. – М.: Наука, 2006. – 310 с.
 13. Педагогика: Учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / Славенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. – М.: Школа-Пресс, 2000 – 512 с.

14. Психологічна енциклопедія / Авт.-упоряд. О. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
15. Роджерс К., Фрейберг Дж. Свобода учитися. – М.: Смысл, 2002. – 528 с.
16. Савчин М., Студент М. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 2. – С. 137–146.
17. Соціологія: словник термінів і понять / За заг. ред. Є. А. Біленького, М. А. Козловця – К.: Кондор, 2006. – 372 с.
18. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М.: Наука, 1987. – 240 с.
19. Философская энциклопедия. – М.: Сов. энциклопедия, 1967. – Т. 4. – 591 с.
20. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 576 с.

REFLECTIVE MECHANISMS OF FORMING THE CULTURE OF THE FUTURE TEACHERS' PROFESSIONAL THINKING

Larysa Koval'chuk

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

On the basis of the psychological and pedagogical sources' analysis the author theoretically comprehends the approaches to the interpretation of the reflexion essence. The paper defines the reflective mechanisms (self-cognition, self-determination, self-estimation, introspection, self-presentation, etc.) of forming the culture of the future teachers' professional thinking. It describes the pedagogical trends of the future teachers' reflective training in the process of learning the pedagogical disciplines in the classical university.

Key words: culture of professional thinking, reflexion, pedagogical reflexion, reflective activity, reflective training.

**РЕФЛЕКСИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ****Лариса Ковальчук**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Дорошенко, 41, 79000 Львов, Украина*

На основании анализа психолого-педагогических источников теоретически осмыслены подходы к определению сущности рефлексии. Раскрыты рефлексивные механизмы (самопознание, самоопределение, самооценка, самоанализ, самопрезентация и др.) формирования культуры профессионального мышления будущих педагогов. Определены педагогические условия рефлексивного обучения будущих педагогов в процессе изучения педагогических дисциплин в классическом университете.

Ключевые слова: культура профессионального мышления, рефлексия, педагогическая рефлексия, рефлексивная деятельность, рефлексивное обучение.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2010

Прийнята до друку 17.03.2010